Erklæring

vedr. orglet i Kværndrup Kirke, Ringe Provsti, Fyens Stift.

Beskrivelse af orglet.

Orglet er bygget af Marcussen & Søn i 1936 med 6 stemmer + 1 transmission på 1 manual og pedal og må karakteriseres som et instrument fra den begyndende såkaldte "orgelbevægelse". Det har følgende disposition:

MAN.: Quintatøn 16', Principal 8' (facade), Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Quartian 2 $^2/_3$' + 2', Mixtur 4 fag.
PEDAL: Subbas 16' (transmission af Quintatøn 16'), pedalkoppel.

Klaviaturomfang: C – f''' (54 tangenter). Pedalomfang: C – d' (27 tangenter).
Pneumatiske taskevindlader, pneumatisk traktur.

Arbejder på orglet.

På grund af lakuner i Marcussens arkiv har kun den oprindelige kontrakt været at finde.
En gennemgang af orglet viser, at elektromotoren på centrifugalblæseren (som sikkert er den oprindelige) er blevet fornyet engang i 70'erne (fabrikat: Titan).
Taskeventilerne i vindladen må ligeledes været fornyet på et tidspunkt.
Endelig har en orgelbygger fra Marcussen & Søn fortalt mig, at han udskiftede skindet på spille- og spærrebælgene engang først i 90'erne.

Facade og orgelhus.

Orglet er opstillet på pulpitur i bagerste halvdel af kirkens buefag yderst mod vest. Pulpitur og orgel er sandsynligvis bygget samtidigt. Fyldingerne er givetvis malet af kunstneren Erik Petersen, der også har malet orgelfacaden. Spillebordet, der er forsynet med jalousi over manualet, er anbragt på venstre side af orglet set fra kirkerummet.
Facaden er ca. 3,2 m bred og 3,2 m høj, mod siderne afgrænset af træsøjler og opad afgrænset af en fremadspringende overligger.
De 23 facadepiber i gullig lakeret zink er opstillet i en pyramideopstilling med de største piber i midten og omfatter Principal 8'-piberne C – b°. Alle facadepiber har rundlabier i rå zink og har små overlængder.
Pibefødderne er længst ved de mindste facadepiber, hvorved pibernes labier udgør et fladt V.
For at dække de to huller i den kvadratiske facade over piberne, er der anbragt en art baldakin foran piberne. Baldakinen er malet. Orgelhuset er gråmalet, mens der i overliggerens mønstre er lidt farvevariationer.
Både orgelhus, facaderammer og baldakin er af fyrretræ.
Orgelhuset har tag over den yderste del af højre side (set fra kirkerummet).
Der er adgang til orglets indre gennem en dør anbragt i orgelhusets skråt afskårne højre bagerste hjørne (stadig set fra kirkerummet).
Orgelhuset har en dybde på 2 m.
Skitse tegnet af arkitekt Bendt Longmose Jakobsen er vedlagt som bilag 1.

Spillebord, traktur og registratur.

Spillebordet er som nævnt anbragt i orgelhusets venstre side, set fra kirkerummet. Såvel spilletrakturen som registertrakturen er pneumatisk. Korte messing-abstrakter forbinder tangenterne med en pneumatisk ventilkasse (der iøvrigt er boret til et klaviatur med 56 tangenter). Fra tonerne ds' – f''' (27 toner) går der blyrør ud til manualværkets vindlade. De øvrige toners blyrør går til en række små kilebælge anbragt i øverste række i en koppelmaskine anbragt lige bag og lidt lavere end spillebordet. Koppelmaskinens næste række er pedalkoplet. Funktionen styres af en spærrebælg.
Endelig er transmissionen mellem Quintatøn 16' og Subbas 16' bygget ind i koppelmaskinens nederste del, idet to rækker kilebælge à 27 stk. fra henholdvis pedal og manual kan løfte en ventil, som styrer tonerne i disse piber, der er anbragt på en særlig vindlade op ad orgelhusets bagvæg. Funktionen styres med hver sin spærrebælg koblet til hver sin registervippe.
Koppelmaskinens kilebælge er store, ca. 20 mm i bredde.
De hvide registervipper er anbragt i en vandret række mellem klaviatur og nodestol. Rækkefølgen er følgende: Subbas 16' – Pedalkoppel – (afstand) – Quintatøn 16' – Principal 8' – Gedakt 8' – Oktav 4' – Rørfløjte 4' – Quartian 2 $^2/_3$' 2' – Mixtur 4 fag.
Orgelbænken er regulerbar, anskaffet i nyere tid, men den oprindelige bænk findes fortsat på pulpituret.

Vindlade.

Manualværkets taskevindlade måler 260 x 85 x 12 cm (sidste mål ekskl. pibestok). Den er bygget i fyr med en bundplade (i flere sektioner) og en sidekarm i fyr fineret med lakeret bøgetræ. I sidekarmen er tonernes udlosventiler anbragt. Pibestokke, pibestøtter og pibebrædder er alle af fyrretræ.
Pibeopstillingen på vindladen er kromatisk med bassen længst borte fra spillebordet, og tonefølgen er derfor en anden end facadens.
Den tværliggende registerkanal ligger omtrent midt på vindladen mellem g° og gs°.
Facadepiberne får luft fra en udflyttervindlade af fyrretræ anbragt under facadepibernes fødder, og den styres pneumatisk fra hovedvindladen via små blyrør. Den er sandsynligvis med kegleventiler, og den får sin luft fra et rør af hårdt pap forbundet til hovedvindladen under den del, der ville have været "aktiv", dersom bassen til Quintatøn 16' og Principal 8' havde stået på vindladen.
En taskevindlade op ad orgelhusets bagvæg i gulvniveau, hvorpå de 27 største piber (24 største er af fyrretræ) til Quintatøn er anbragt, måler ca. 200 x 20 x 10 cm (uden stok). Den er også i fyr, pibestokkene ligeledes, og bagerst på den er de 12 største piber opstillet kromatisk, men med de største piber nærmest spillebordet. Foran disse er lille oktavs træpiber på høje fødder anbragt kromatisk den modsatte vej (altså samme vej som manualet) afsluttende med en stump pibebrædt til de 3 metalpiber på tonerne c' , cs' og d'. Alle træpiberne her har hafter og tilhørende rasteværk. Mellem de 2 vindlader er der en stemmegang.

Bælgeværket.

Af bilag 1 kan man ikke se, at rummet under den venstre halvdel af pulpituret, som står bag bænkene, er et opbevaringsrum med en dør i siden. Inde i det er der bl.a. en muret kasse til blæseren. Kassen har et aftageligt fyrretræslåg. Lidt usædvanligt er luftindtaget til denne kasse lavet som en krans om afgangsrøret og dækket af et lag brædder. Der har derfor ikke været muligt at lave et klapsystem til at dæmpe vindstøjen. I selve rummets væg er der boret en række huller, hvorigennem luften kan komme ind. En rulleregulering er opsat på luftkanalen, som derefter drejer op og ind i etageadskillelsen. I etageadskillelsen løber kanalen over til orglets højre side (set fra kirken), hvor den drejer op og går ind i en parallelbælg, hvor hele højden udgøres af en enkelt (stor) falte. Luftkanalen kommer op i bælgens underside tæt ved dennes yderkant mod orgelhusets højre væg. Vindkanalens samlede længde fra motor til bælg er vel omkring 4 m. Bælgen måler 170 x 85 cm, og den rejser sig i alt 12 cm. Under bælgens midte er anbragt en pumpebælg (også parallelbælg med enkelt falte) og tilhørende trædeapparat (som stadig kan benyttes). Pumpebælgen måler 90 x 85 x 10 cm. En lang lægte er monteret på bælgpladen, og den rager så langt ud mod venstre, at snoretrækket fra rulleregulerings gennem etageadskillelsen kan forbindes dermed. Modsat luftkanalen fra motoren udgår en luftkanal til manualværkets registerkanal. Da den udgår fra undersiden, slår den ganske mange knæk. Fra denne luftkanal udgår 2 rør af hårdt pap til

henholdsvis spillebordsventilkasse og koppelmaskine. Fra bælgens underside udgår der 1 lidt større paprør med et 90° knæk til den bagerste vindlade med Quintatøn 16's bas.
Der er ingen stødbælge.
På basis af klangstyrken og pibernes opskæringer anslås vindtrykket til 85 – 90 mm VS overalt i orglet.

Pibeværket.

Generelt er der anvendt fodhulsintonation og kernestik i stor stil. Der er ingen ekspressionsstemmeslidser, kun de normale.

Orglets **Quintatøn 16'** har kvadratiske træpiber i de 2 dybeste oktaver. Piberne er forsynet med underskæg i metal. Store C måler indvendigt 140 x 140 mm, labiet er 110 mm bredt, mens opsnittet er ca. 35 mm. Piberne c' – f''' er af ca. 60 % tin med hætter foret med rødt filt og kasseskæg. Opsnittet bliver mindre i mellemlejet for derefter at stige mod diskanten.

Principal 8'.
De dybeste 23 skægløse piber af zink står i facaden. De øvrige af ca. 60 % tin, og der er skæg h° – b' og stemmeslidser C – d''. Diskanten har ingen stemmeslidser og skæg. Det kan konstateres, at alle diskantpiber oprindeligt har været forsynet med skæg. Store C måler 140 mm i indvendig diameter, labiet er pænt bredt – 111 mm med et opsnit på 27 mm. Opsnittet stiger mod diskanten.

Gedakt 8'.
Store oktav har rektangulære træpiber af fyrretræ. Øvrige piber af ca. 40 % tin, med hætter foret med rødt filt. Lille oktav er noget usædvanligt forsynet med kasseskæg, mens diskanten har normale store sideskæg. Lille c er 69 mm i indvendig diameter, labium 49 mm og opsnit 17 mm.

Oktav 4'.
Denne stemme er bygget som Principal 8', dog en anelse videre mensureret, men opskåret ganske på samme måde. Store oktav har piber i gullig lakeret zink, mens de øvrige piber er af ca. 60 % tin. Normale stemmeslidser C – d'. Mange kernestik overalt.

Rørfløjte 4'.
Piberne er alle af ca. 40 % tin. Øverste oktav fs'' – f''' har åbne koniske piber, de øvrige er forsynet med udvendige, meget lange rør (146 mm på store C) i hætterne foret med rød filt. Der er meget store sideskæg i alle halvdækkede piber. Stemmen er videre end gedakt: 75 mm på store C, labium 59 mm og opsnit 18 mm (lavere end for gedakt).

Quartian 2 $^2/_3$' + 2'.
Denne 2-korige stemme er bygget uden repetitioner, med stemmeslidser op til 1'-pibelængde og lidt smallere mensureret og betydeligt højere opskåret end Principal 8'.

Mixtur 4 fag.
De 4 kor har følgende repetitioner:

C – H	1 $^1/_3$' + 1' + $^2/_3$' + $^1/_2$'
c° – h°	2' + 1 $^1/_3$' + 1' + $^2/_3$'
c' – h'	2 $^2/_3$' + 2' + 1 $^1/_3$' + 1'
c'' – h''	4' + 2 $^2/_3$' + 2' + 1 $^1/_3$'
c''' – f'''	5 $^1/_3$' + 4' + 2 $^2/_3$' + 2'.

Der er stemmeslidser op til 1' længde. Stemmen er betydeligt smallere mensureret og lidt højere opskåret end Principal 8'.

Vurdering af orglet.

Orglet er bygget på romantisk basis i form af vindlader og traktur, men dispositionsmæssigt bærer det præg af den gryende orgelbevægelse, idet der er 2 blandede stemmer og ingen strygestemmer. Forsagelsen af ekspressionsstemmeslidser er også et tegn på dette. Orglet har fodhulsintonation og kernestik, som, selvom det forbindes med romantikkens intonationspraksis, blev benyttet af flere orgelbyggere mindst et årti længere, indtil de nye ideer om intonationspraksis gennem orgelbevægelsen helt var slået igennem. Det valgte vindladesystem nødvendiggør også disse ting, da taskeventilerne giver en lidt eksplosionsagtig ansats, som tydeligt ville kunne høres, hvis ikke det blev modvirket gennem denne intonationsform. Overdreven anvendelse af denne intonationsmåde forårsager en død og ikke så levende klang.

Orglets pneumatiske anlæg spiller godt, dog med en lille forsinkelse og er ganske velfungerende med en god repetitionsevne; dette sidste er da også normalt kendetegnende for netop taskevindladesystemet. Men på højde med et velfungerende moderne mekanisk anlæg kommer det nu aldrig. Marcussen havde på det tidspunkt kun bygget ét mekanisk instrument (Skt. Nikolaj Kirkesal i København i 1931) og tog først tråden op igen i 1938 med Kerteminde Kirkes orgel. De mekaniske instrumenter havde i starten lidt svært ved at slå igennem, velsagtens fordi de var betydeligt dyrere end de tilsvarende pneumatiske.

På trods af de lange, knækkede vindkanaler og de manglende stødbælge kan der ikke fremprovokeres vindstøderi af betydning.
Der er ikke udendørs temperatur i rummet, hvor orgelblæseren står, hvad der ellers nemt kunne have været til skade for orglets stemning.
Til gengæld irriteres man i høj grad af, at orgelblæseren larmer så tydeligt. Den kan faktisk høres over store dele af kirken. Konstruktionen gør, at støjdæmpning på det nærmeste er umulig.

Det fremgår af orgeljournalen, at orglet i kun mindre omfang har haft driftsproblemer, men dette skyldes ikke mindst, at kirkens indeklima ikke er særlig fugtigt. Der er (desværre) calorifère varme, og der opvarmes – så vidt jeg har forstået – til kirkelige handlinger og gudstjenester fra en hverdagstemperatur på ca. 12°C til 20°C. Denne varmemåde kan forårsage, at træet arbejder uforholdsmæssigt meget, men der er ikke tørkeskader af nævnværdig karakter i orglet. Lige præcis dette pneumatiske system er yderst følsomt for utætheder i vindladen, men der er kun blevet lavet få "tætninger" af vindladen i tidens løb. Taskevindlader er nok blandt de bedste pneumatiske systemer, hvad funktion og repetition angår, men det er desværre også blandt de sårbareste.
Taskeventilernes levetid er normalt 25 til 30 år, inden en totaludskiftning af dem er nødvendig, hvilket vil åbenbares af stadig hyppigere driftsforstyrrelser ("hylere"). Dags dato (18/11-03) er der ingen forstyrrelser, men en hyler er repareret fornylig. Koppelmaskinens kilebælge er større end normalt, hvilket er med til at øge driftsikkerheden. Der er i øvrigt benyttet mange fornuftige løsninger i omsorgen for driftsikkerheden.
Driftsikkerheden må dog på længere sigt anses for problematisk: Hvis en taskeventil i manualvindladen revner og skal udskiftes, bliver det temmelig dyrt, da man er nødt til at fjerne en del – måske mange – piber for at kunne komme ned i vindladen ovenfra. Hvis der sker noget ude i facadens udflyttervindlade, skal hele orglet på det nærmeste rives ned, før den er tilgængelig. Koppelmaskinen er også dårligt tilgængelig.

Man må altså indstille sig på, at der er store reparationer i vente.

Der har været et borebilleangreb i orgelhuset på et tidspunkt, men af ubetydeligt omfang.
Angreb af skimmelsvamp forekommer intetsteds i orglet.
Materialevalget i orglet må i det store og hele anses for at være af god kvalitet.

Om orglets klanglige formåen kan udtales:
Orglet er opstillet på et lavt pulpitur og "klemt" noget af det lave hvælv. Orglet kan ikke spille den pænt store kirke op. Grundstemmerne spiller blødt og lidt dødt, men Quartian og især Mixtur skriger på en uskøn måde, hvilket dels hænger sammen med, at intonationen p.gr.a. rummets størrelse er pumpet noget op, dels at blandede stemmer på de pneumatiske vindladesystemer i sig selv klinger dårligt (selvom taskevindladesystemet er ét af de bedre).

Konklusion.

Selvom orglets konstruktion gør det til et mere ualmindeligt orgel i dag, og det er af gennemgående god kvalitet, må orglet erklæres for klart utilstrækkeligt til gudstjenestebrug i denne ikke helt lille landsbykirke.
Orglet har en placering, som fordeler lyden dårligt i rummet, og da orglets placering på pulpituret deler dette i 2 små dele, hvor organisten sidder i det ene, mens et kor er nødsaget til at stå i den anden del uden kontakt med organisten, må det anbefales at satse på et nyt og bedre placeret instrument.

Orgelpulpituret og orgelfacaden er næppe i sig selv bevaringsværdige, og en nedrivning af dette kan bane vejen for en ny orgelløsning med bedre klangfordeling, større korplads og et orgel på 2 manualer og ca. 15 stemmer, som i dagens priser vil koste ca. 2,2 mill. inkl. moms. Man kunne eventuelt efter et skøn genbruge dele af pibeværket i et nyt instrument, da piberne ikke er særlig medtagne.

Med venlig hilsen

Michael J. Thomsen

Michael J. Thomsen
Organist ved Munkebjerg Kirke
Orgelkonsulent